

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Конституційні права та свободи, які є центральними ланками правового статусу - це природні можливості людини й громадянина, що забезпечують їх життя, людську гідність, свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Якщо розглядати право на охорону здоров'я та медичну допомогу через призму природно-історичного обґрунтування прав людини й громадянина, з точки зору широкого та вузького розуміння поняття «право людини», слід зазначити, що ці права гарантуються, забезпечуються та охороняються державою. Вони є основними, фундаментальними та базовими для всієї системи прав та свобод, які наділені найвищою юридичною силою і у зв'язку з цим підлягають підвищеному правовому захисту.

Метою даної статті є дослідження змісту конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, як способу реалізації конституційної гарантії на охорону здоров'я.

У ст. 3 Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до змісту цієї статті, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада в Україні, дія якої, відповідно, спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин. Право людини на здоров'я зумовлене її природою та не залежить від наявності певного статусу особи в державі. Саме тому у міжнародній практиці це право (поряд з іншими, а саме: право на життя, честь і гідність, недоторканість і безпеку) визнається фундаментальним. Відповідно змісту ст.3 Конституції України, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада, яка спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин.

Визначивши у Основному законі, поряд з іншими правами, право на здоров'я найвищою соціальною цінністю, Конституція України приєдналася до європейського і світового бачення цього питання, закріпивши його загальнолюдське вирішення як обов'язкове для держави і для всіх інших учасників суспільних відносин.

Суттєвим елементом реалізації права на здоров'я та медичну допомогу слід визнати не лише захист від злочинних посягань, а й вирішення глобальних питань, які мають значення для здоров'я усіх людей, усієї нації незалежно від їх соціального положення та матеріального забезпечення.

Право на здоров'я, закріплене у Конституції, у формі загального положення реалізується через принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і конкретизується в інших нормах.

Економічні перетворення у країні, які тягнуть глибокі зміни у соціальній сфері, у тому числі й - охорони здоров'я, безпосередньо відображаються на характері конституційного регулювання цих

відносин, зокрема на особливостях закріплення та нормативного змісту конституційних прав людини і громадянина на здоров'я, охорону здоров'я, отримання доступної медичної допомоги, а також на гарантуванні реалізації цих прав в умовах ринкової економіки. Вирішення зазначених питань пов'язане з конституційним рівнем регулювання соціальних відносин по реалізації права на здоров'я та охорону здоров'я.

Очевидно, що охорона здоров'я людини та медична допомога у багатьох сучасних конституціях закріплені як важливе соціальне завдання суспільства та держави. Право другого покоління, до якого відноситься й право на охорону здоров'я, з'явилось у конституціях держав у середині ХХ ст. Виключення становили, наприклад, Веймарська Конституція 1919 р. та перші радянські конституції. Ці конституції вплинули у подальшому на ідею формування прав другого покоління, визнання концепції соціальної держави.

Конституції Австрії, Данії, Ірландії, Франції, Швеції не містять прямої норми про право на охорону здоров'я. Водночас, ряд європейських країн у тій чи іншій регламентації визначають право на охорону здоров'я [11, с. 511-514].

Конституції країн пострадянського простору закріплюють наступні положення, які стосуються

1. Права на охорону здоров'я:

- закріплено у всіх конституціях за винятком Республіки Армения та Республіки Узбекистан.

- надається кожному, за винятком Республіки Беларусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Туркменістана, у яких воно надається виключно громадянам.

2. Права на медичну допомогу:

- закріплене у всіх конституціях, окрім Азербайджанської Республіки.

Відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права кожна людина має право на медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби. Це невід'ємне право людини знайшло відображення у ч.1 ст. 49 Конституції України, яка наголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Зміст права громадян на охорону здоров'я визначається ст.6 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Це право, зокрема, передбачає життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримки здоров'я людини; безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди та інші права громадян у галузі охорони здоров'я.

Право на охорону здоров'я традиційно відноситься до соціально-економічних прав. Це означає, що йому притаманні загальні риси соціально-економічних прав, зокрема, менша універсальність у порівнянні з громадянськими та політичними правами. Слід погодитись з тим, що сама сфера діяльності соціально-економічних прав не достатньо універсальна, оскільки вона є історично, культурно та соціально мінливою [2]. Тобто цільовий комплексний підхід до вирішення проблем охорони здоров'я в Україні забезпечують відповідні соціально-економічні, медико-санітарні й оздоровчо-профілактичні програми, які фінансуються державою. Такі загальнодержавні програми розробляються і здійснюються Кабінетом Міністрів України, а місцеві програми, що відображають специфічні потреби охорони здоров'я населення, яке проживає на відповідних територіях, формуються органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що нормативне формулювання змісту окремих соціально-економічних прав потребує більшої визначеності, чіткості, а в деяких випадках і жорсткості. Фундаментом багатьох провідних соціально-економічних нормативів є узагальнені та широкі за своїм змістом, а іноді і неоднозначні при тлумаченні поняття, наприклад "справедливий", "вільний і всебічний", "належні, безпечні, здорові умови", "рівень життя", "доступна плата" та інше. Нечіткість формулювань, які закріплюють соціально-економічні права дають можливість ставитися до них, як до таких, що носять рекомендаційний (а не обов'язковий до виконання) характер, оскільки сьогодні має місце велика залежність соціально-економічних прав від стану економіки та ресурсів, які виділяються на їх реалізацію.

Економічні, соціальні та культурні права утворюють важливу складову частину системи природних та невід'ємних прав людини. Цінність цих прав полягає у тому, що вони повинні забезпечувати кожному члену суспільства рівень існування, достатній для ефективної реалізації, у першу

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Конституційні права та свободи, які є центральними ланками правового статусу - це природні можливості людини й громадянина, що забезпечують їх життя, людську гідність, свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Якщо розглядати право на охорону здоров'я та медичну допомогу через призму природно-історичного обґрунтування прав людини й громадянина, з точки зору широкого та вузького розуміння поняття «право людини», слід зазначити, що ці права гарантуються, забезпечуються та охороняються державою. Вони є основними, фундаментальними та базовими для всієї системи прав та свобод, які наділені найвищою юридичною силою і у зв'язку з цим підлягають підвищеному правовому захисту.

Метою даної статті є дослідження змісту конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, як способу реалізації конституційної гарантії на охорону здоров'я.

У ст. 3 Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до змісту цієї статті, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада в Україні, дія якої, відповідно, спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин. Право людини на здоров'я зумовлене її природою та не залежать від наявності певного статусу особи в державі. Саме тому у міжнародній практиці це право (поряд з іншими, а саме: право на життя, честь і гідність, недоторканість і безпеку) визнається фундаментальним. Відповідно змісту ст.3 Конституції України, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада, яка спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин.

Визначивши у Основному законі, поряд з іншими правами, право на здоров'я найвищою соціальною цінністю, Конституція України приєдналася до європейського і світового бачення цього питання, закріпивши його загальнолюдське вирішення як обов'язкове для держави і для всіх інших учасників суспільних відносин.

Суттєвим елементом реалізації права на здоров'я та медичну допомогу слід визнати не лише захист від злочинних посягань, а й вирішення глобальних питань, які мають значення для здоров'я усіх людей, усієї нації незалежно від їх соціального положення та матеріального забезпечення.

Право на здоров'я, закріплене у Конституції, у формі загального положення реалізується через принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і конкретизується в інших нормах.

Економічні перетворення у країні, які тягнуть глибокі зміни у соціальній сфері, у тому числі й - охорони здоров'я, безпосередньо відображаються на характері конституційного регулювання цих

відносин, зокрема на особливостях закріплення та нормативного змісту конституційних прав людини і громадянина на здоров'я, охорону здоров'я, отримання доступної медичної допомоги, а також на гарантуванні реалізації цих прав в умовах ринкової економіки. Вирішення зазначених питань пов'язане з конституційним рівнем регулювання соціальних відносин по реалізації права на здоров'я та охорону здоров'я.

Очевидно, що охорона здоров'я людини та медична допомога у багатьох сучасних конституціях закріплені як важливе соціальне завдання суспільства та держави. Право другого покоління, до якого відноситься й право на охорону здоров'я, з'явилися у конституціях держав у середині ХХ ст. Виключення становили, наприклад, Веймарська Конституція 1919 р. та перші радянські конституції. Ці конституції вплинули у подальшому на ідею формування прав другого покоління, визнання концепції соціальної держави.

Конституції Австрії, Данії, Ірландії, Франції, Швеції не містять прямої норми про право на охорону здоров'я. Водночас, ряд європейських країн у тій чи іншій регламентації визначають право на охорону здоров'я [11, с. 511-514].

Конституції країн пострадянського простору закріплюють наступні положення, які стосуються

1. Права на охорону здоров'я:

- закріплено у всіх конституціях за винятком Республіки Армєнія та Республіки Узбекистан.

- надається кожному, за винятком Республіки Беларусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Туркменістана, у яких воно надається виключно громадянам.

2. Права на медичну допомогу:

- закріплене у всіх конституціях, окрім Азербайджанської Республіки.

Відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права кожна людина має право на медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби. Це невід'ємне право людини знайшло відображення у ч.1 ст. 49 Конституції України, яка наголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Зміст права громадян на охорону здоров'я визначається ст.6 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Це право, зокрема, передбачає життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримки здоров'я людини; безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди та інші права громадян у галузі охорони здоров'я.

Право на охорону здоров'я традиційно відноситься до соціально-економічних прав. Це означає, що йому притаманні загальні риси соціально-економічних прав, зокрема, менша універсальність у порівнянні з громадянськими та політичними правами. Слід погодитись з тим, що сама сфера діяльності соціально-економічних прав не достатньо універсальна, оскільки вона є історично, культурно та соціально мінливою [2]. Тобто цільовий комплексний підхід до вирішення проблем охорони здоров'я в Україні забезпечують відповідні соціально-економічні, медико-санітарні й оздоровчо-профілактичні програми, які фінансуються державою. Такі загальнодержавні програми розробляються і здійснюються Кабінетом Міністрів України, а місцеві програми, що відображають специфічні потреби охорони здоров'я населення, яке проживає на відповідних територіях, формуються органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що нормативне формулювання змісту окремих соціально-економічних прав потребує більшої визначеності, чіткості, а в деяких випадках і жорсткості. Фундаментом багатьох провідних соціально-економічних нормативів є узагальнені та широкі за своїм змістом, а іноді і неоднозначні при тлумаченні поняття, наприклад "справедливий", "вільний і всебічний", "належні, безпечні, здорові умови", "рівень життя", "доступна плата" та інше. Нечіткість формулювань, які закріплюють соціально-економічні права дають можливість ставитися до них, як до таких, що носять рекомендаційний (а не обов'язковий до виконання) характер, оскільки сьогодні має місце велика залежність соціально-економічних прав від стану економіки та ресурсів, які виділяються на їх реалізацію.

Економічні, соціальні та культурні права утворюють важливу складову частину системи природних та невід'ємних прав людини. Цінність цих прав полягає у тому, що вони повинні забезпечувати кожному члену суспільства рівень існування, достатній для ефективної реалізації, у першу

чергу, громадянських прав. Очевидно, що дуже важко (а іноді – просто неможливо) реалізувати свої права на життя, фізичну та психічну недоторканість, честь і гідність, існуючи у шкідливих для здоров'я та несприятливих умовах навколишнього природного середовища, при відсутності житла або за наявності неналежних житлових умов, неотриманні (недоотриманні) належних соціальних пільг та (або) виплат, неможливості забезпечити доступ до освіти, праці, відпочинку тощо.

Разом з тим, не можна стверджувати, що начебто соціально-економічні права відіграють першочергову роль у правовому статусі людини. Більш точним, уявляється, є твердження, що соціальні, економічні, культурні права забезпечують ефективну реалізацію особистим правам та свободам людини і громадянина. Іншими словами – людина у першу чергу повинна бути фізично і психічно недоторкана, вільна, мати можливість без перешкод пересуватися своєю країною, виїжджати з неї та повертатися, і все це повинно забезпечуватися різними, у тому числі і соціально-економічними, засобами існування.

Стан здоров'я є вирішальним фактором при визначенні нормального перебігу життя. Природне слабке здоров'я, втрата працездатності внаслідок захворювання, різноманітні фізичні вади перешкоджають здійсненню особистих прав людини на вільне пересування, вибір місця перебування та (або) проживання, а також обмежують людину при виборі сфери діяльності: місця навчання та роботи, можливості займатися певною підприємницькою діяльністю, приймати участь у культурному житті, здійснювати вільний пошук, отримання, передачу, виробництво та розповсюдження інформації тощо. Отже, реалізація фактичного перетворення у життя, гарантованих конституцією прав та свобод, знаходиться у прямій залежності від рівня забезпеченості права на та охорону здоров'я та медичну допомогу.

Особливе місце по відношенню до комплексу особистих (громадянських) конституційних прав і свобод людини займає право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Існує думка, що це право може розглядатися як особисте (немайнове) і виключно у галузевому цивільно-правовому аспекті як «суб'єктивне право людини на володіння, користування та розпорядження своїм здоров'ям» [3]. Дана правова оцінка особистому праву на здоров'я людини є не зовсім коректною. Дійсно, право на здоров'я, як суб'єктивне право кожної людини, дозволяє вирішувати питання, пов'язані з трансплантацією органів та тканин людини, донорством тощо. Однак, у разі, якщо трансплантація органів чи тканин людини, донорство може призвести до певного ступеню тяжкості шкоди її здоров'ю, дії медичного працівника, який провів такі операції, можуть отримати кримінально-правову оцінку. Нехтування своїм здоров'ям або недбале ставлення до охорони свого здоров'я є правом людини, однак, слід зазначити, що заподіяння шкоди здоров'ю шляхом самокалічення з метою ухилення від військової служби є кримінально-караним діянням (ст.409 КК України).

Отже, принципи конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, є галузевими принципами врегульованих суспільних відносин, являють собою сформульовані основоположні ідеї, які визначають процеси формування та реалізації права на будь-якому етапі. Ці принципи покликані відображати специфіку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, забезпечуючи тим самим єдність дій права та збереження балансу суспільних та державних інтересів.

На сьогодні правові гарантії забезпечення охорони здоров'я пов'язані з удосконаленням законодавства в сфері охорони здоров'я, яке можна розглядати як процес закріплення правових засобів та способів, спрямованих на посилення позитивних факторів, що сприяють реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу у сучасних умовах. Одним з таких способів є система підвищення якості медичної допомоги та безпеки медичної діяльності.

Відповідно до ст. 269 Цивільного кодексу України право на життя – немайнове право фізичної особи, є невід'ємним від носія, позбавлене економічного змісту, виникає в особі з моменту народження чи іншого моменту, що прямо передбачений законом, а також належить їй довічно. Відсутність економічного змісту цього права означає, що його, на відміну від майнових прав особи, не можна виразити в грошовому еквіваленті. Декларація безоплатної медичної допомоги (ст. 49 Конституції України) та специфіка відносин, які виникають при наданні платних медичних послуг у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, створюють колізійні ситуації та ускладнюють реалізацію конституційної гарантії права на життя та здоров'я, а також права на забезпечення рівних можливостей при отриманні доступу до умов, необхідних для формування здорового способу життя, своєчасне забезпечення профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів, спрямованих на збереження та укріплення здоров'я.

Очевидно, що удосконалення чинного законодавства у сфері охорони здоров'я передбачає наявність системного підходу, а саме: підвищення якості нових законів, усунення протиріч та узгодженість норм у міжгалузевому законодавстві, розробка та прийняття спеціального, більш детального законодавства у сфері відносин, які виникають з приводу надання медичних послуг, спрямованого на конкретизацію конституційних прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу, закріплення гарантій та механізмів їх реалізації у сучасних умовах системи охорони здоров'я є нагальною потребою.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України". За станом на 10 березня 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц.вид. – К.: Парлам.вид-во, 2005.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. //ВВР України. – 1993. - № 4. – Ст.19 (з наступними змінами та доповненнями)
3. Закон України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" від 16 липня 1999 //ВВР України. – 1999. - № 41. – Ст. 377
4. Закон України "Про донорство крові та її компонентів" від 23 червня 1995 р. //
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. Законодавство України // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб.та доп.) / За заг.ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008.
8. Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. – М., 1998.- С.335.
9. Гордон Л.А. Социально-экономические права человека: содержание, особенности, значение для России // Общественные науки и современность. – 1997, № 3. – С. 7.
10. Малеева М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. – М., 2000. – С. 75 – 86.
11. Дюжиков, С.А. Международно-правовые стандарты в области охраны здоровья человека и их реализация в конституциях современных государств / С.А. Дюжиков // Ученые записки : Сборник научных трудов юридического факультета РГУ. Выпуск 4. – Ростов-на-Дону : Проф-Пресс, 2002. – 544 с.